

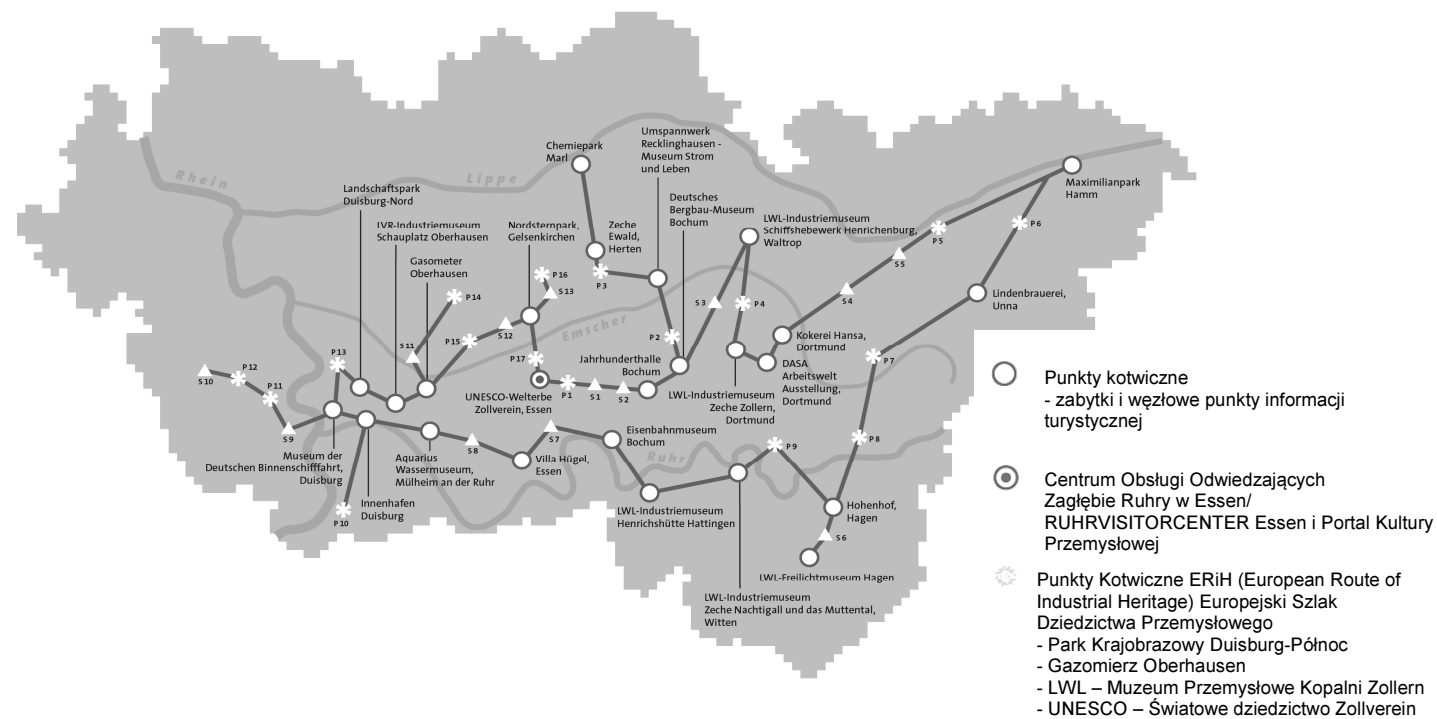
Jolanta NÖLLE
Fundacja Zollverein, Essen, Niemcy

WYKORZYSTANIE OBIEKTÓW PRZEMYSŁOWYCH DO CELÓW KULTURALNYCH I TURYSTYCZNYCH NA PRZYKŁADZIE KOMPLEKSU PRZEMYSŁOWEGO KOPALNI I KOKSOWNI ZOLLVEREIN W ESSEN

Wstęp

Spojrzenie na obiekty poprzemysłowe nie powinno być jedynie smutną refleksją nad przemijającym czasem, żalem i bezsilnym spojrzeniem w przyszłość. Konieczne jest działanie, które będzie opierać się nie tylko na sprawdzonych zasadach zarządzania, ale przede wszystkim na współpracy, realizacji celów, charyzmie i determinacji, które w przypadku tego rodzaju obiektów okazują się być nieodzowne. Adaptować to znaczy zmieniać i szukać kompromisu między dziedzictwem a innowacyjnym pomysłem na jego wykorzystanie. Pamięć o miejscu historycznym ma znaczenie sentymentalne i powinna wzbudzać wspomnienia. Natomiast nowoczesny pomysł na zagospodarowanie tych wspomnień pozwala na zbudowanie na tej podstawie atrakcji turystycznej o stosunkowo dużym ładunku emocjonalnym, przyciągającym klientów do danego miejsca. To wszystko wydaje się być bardzo logicznym rozwinięciem pojęcia adaptacja.

Opracowanie stanowi nie tylko prezentację miejsca, które dzisiaj jest jednym z najbardziej rozpoznawalnych obiektów poprzemysłowych na świecie. Jest to przede wszystkim spojrzenie praktyka, który poświęcił wie-

Rys. 1. Szlak Kultury Przemysłowej Zagłębia Ruhry
 Źródło: <http://web.saechsisches-industriemuseum.com>

le czasu, aby Zollverein było miejscem popularnym, istotnym z punktu widzenia społeczeństwa (jego edukacji i rozwoju), ale dalej związanym z przemysłem poprzez więzy przeszłości. Praca pokaże, jak w tym przypadku wykorzystano potencjał ludzi, idei i miejsca, które w chwili obecnej jest jednym z przykładów udanego wykorzystania dziedzictwa poprzemysłowego.

Kopalnia Zeche Zollverein jest jednym z najbardziej rozpoznawalnych przykładów zmian strukturalnych, jakie dokonały się w regionie Zagłębia Ruhry. Wieża Szybu XII to znana nie tylko w Niemczech, ale też w Europie atrakcja, która przyciąga do Essen znaczącą liczbę osób, rzędu nawet ponad miliona rocznie.

Od 1999 r. Zollverein stanowi główny punkt kotwiczny na Szlaku Kultury Przemysłowej (*Route der Industriekultur*) Zagłębia Ruhry zrzeszającego ponad 25 zabytków i muzeów techniki. Szlak ten rozciąga się na obszarze od Duisburga na zachodzie po Hamm na wschodzie (rys. 1). Swoim klientom oferuje ogromną różnorodność walorów poznawczych i turystycznych. Od ponad 10 lat Zollverein, jako jeden z czterech obiektów na terenie Niemiec, należy do Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego (*The European Route of Industrial Heritage, ERIH*). Inicjatywa ta już od początku stanowiła innowacyjną platformę komunikacji medialnej oraz promocji europejskich zabytków techniki. Śląski Szlak Zabytków Techniki jest polskim przykładem uczestnictwa, współpracy oraz promocji w ramach Szlaku ERIH.

Zollverein, jako jeden z 37 niemieckich obiektów znalazł się wśród niemal tysiąca wpisów umieszczonych na liście światowego dziedzictwa UNESCO. To wyróżnienie jest tym bardziej ważne ze względu na towarzystwo tak sławnych zabytków, jak egipskie piramidy, Wielki Mur Chiński, krakowski rynek czy katedra kolońska.

Krótki rys historyczny kopalni Zollverein

Warto zaznaczyć, że historia tej znanej kopalni, która dzisiaj jest częścią światowego dziedzictwa kultury UNESCO, zaczęła się bardzo skromnie, nieco ponad 160 lat temu. Łączy się ona nieodzownie z nazwiskiem Franza Haniela, potomka rodziny kupieckiej z Duisburga, który wykupił na terenie dzisiejszego Essen wiele hektarów gruntu, gdzie zakładał szyby wiertnicze i rozpoczął profesjonalne wydobywanie węgla kamiennego (fot. 1).

W 1920 r. Haniel sprzedał pole górnicze o powierzchni 14 km² z czterema jednostkami produkcyjnymi i dziesięcioma wieżami wiertniczymi. Jeden z nowych właścicieli, koncern Vereinigte Stahlwerke AG (Zjednoczone Zakłady Stalowe SA), należał do wiodących zakładów górniczych w Europie i to on podjął decyzję o racjonalizacji istniejących szybów. W ten sposób z początkiem lat 30. XX w. powstał centralny szyb z numerem XII, którego zadaniem było wydobywanie urobku z całego pola górniczego i przeróbka tegoż urobku w zracjonalizowanych i zautomatyzowanych ciągach produkcyjnych. W latach 60. zeszłego stulecia kopalnia Zollverein przeszła na własność nowo założonej spółki akcyjnej Ruhrkohle AG, która zamknęła kopalnię w roku 1986 ze względu na nieopłacalność dalszego wydobywania.

Fot. 1. Zollverein, szyb założycielski, ok. 1860 r.,
(źródło: archiwum Zeche Zollverein e.V)

Ostatni szyb kopalni Zollverein, z numerem XII, został zaprojektowany przez grupę inżynierów wspomaganych dodatkowo przez dwóch młodych wówczas architektów, Martina Kremmera i Fritza Schuppa. Kierowali się oni zasadą połączenia reguł estetyki z wymogami postępu technicznego, jak również oczekiwaniami rozwoju ekonomicznego. Tę symbiozę starali się konsekwentnie zrealizować dopasowując formę nowoczesnego szybu wydobywczego oraz innych budynków produkcyjnych do ich funkcjonalności, a jednocześnie nadając im swoisty i jednolity charakter architektoniczny. Patrząc nie tylko w skali Europy, ale również całego świata można powiedzieć, że zgodnie ze wspomnianymi powyżej założeniami cały kom-

pleks kopalniany stał się w latach 30. XX w. przykładem kopalni nie tylko wydajnej pod względem ekonomicznym, ale również wyjątkowej pod względem wyglądu i estetyki (fot. 2).

Fot. 2. Szyb XII, 1932 r.
(źródło: rchiwum A. Kollek, N. Schallenberg)

W czasie 54 lat wydobywania węgla starano się utrzymać zasadę, którą kierowali się architekci, dlatego też szyb XII pozostał zachowany w swojej pierwotnej bryle i kształcie do końca produkcji w 1986 r. Epoka wydobywania węgla w Essen skończyła się z chwilą zamknięcia kopalni Zollverein, ostatniej z 40, które niegdyś znajdowały się na terenie miasta. Kopalnia zakończyła swoją działalność po 135 latach produkcji i wydobywaniu 220 mln ton węgla kamiennego (SEIFERT 2008, s. 40).

Koncepcja zachowania kopalni poprzez jej wykorzystanie jako zabytku przemysłowego

W okresie poprzedzającym zamknięcie kopalni konserwator zabytków landu Nadrenii Północnej Westfalii (NRW) podjął decyzję o włączeniu jej do rejestru zabytków postindustrialnych. Zapobiegł tym samym wyburzeniu budynków i utylizacji terenu zakładu. Zarówno miasto Essen, jak i re-

gion NRW zdecydowały się na stopniową renowację budynków i ich adekwatne zaadaptowanie na cele kulturalne i artystyczne.

W skład kompleksu objętego ochroną zabytków wchodzi:

- szyby założycielskie 1 i 2;
- szyb numer 8;
- szyb XII, najważniejszy i najbardziej rozpoznawalny;
- koksownia, która została wybudowana w latach 50. XX w. i zamknięta w 1993 r.

Decyzja konserwatora zabytków była odważna i wizjonerska. Umożliwiła dokumentację i prezentację różnych etapów rozwoju architektury oraz techniki przemysłu górniczego na obszarze około 100 ha. Dzięki zachowaniu elementów dziedzictwa materialnego, takich jak: budynki, hale fabryczne, warsztaty, taśmociągi i rurociągi oraz pomosty pomiędzy tymi obiektami w ich oryginalnym kształcie, komisja UNESCO uznała ten kompleks postindustrialny za autentyczny i uniwersalny wkład do zrozumienia historii epoki przemysłu ciężkiego w Europie. W 2001 r. Zollverein został wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

Droga prowadząca od działającej kopalni węgla kamiennego po zabytek rangi światowego dziedzictwa nie była łatwa ani prosta. W czasie tych wszystkich lat przemian trzeba było pogodzić wiele przeciwstawnych punktów widzenia i interesów. Z jednej strony sam właściciel, koncern Ruhrkohle AG, był zainteresowany sprzedażą parku maszynowego albo użyciem sprzętu w pozostałych swoich kopalniach. Również los działki, na której stoi kopalnia, był niepewny, gdyż można ją było sprzedać inwestorom.

Drugim uczestnikiem tego niełatwego procesu była gmina, czyli miasto Essen, na terenie którego znajduje się kompleks kopalniany. Los społeczności lokalnej stał się niezwykle istotny dla polityków, którzy zaczęli stawiać pytania: ile miejsc pracy zostanie utraconych w mieście?, które miejsca pracy można byłoby uratować?, czy istnieje szansa na to, by utworzyć nowe?

Trzecim aktorem ówczesnych zmian, które niejednokrotnie przybierały dramatyczny obraz, były urzędy ochrony zabytków na różnych szczeblach. Konserwatorzy zabytków kładli bardzo wyraźny nacisk na konieczność zachowania w całości zarówno wszystkich budynków, jak również innych obiektów materialnych kompleksu, wraz z ich technicznym wyposażeniem, czyli parkiem maszynowym. W jednej z notatek urzędu ochrony zabytków można odnaleźć wypowiedź, która pokazuje przyjęty model postępowania:

„Całość nadziemnych budynków kopalnianych szybu Zollverein XII spełnia kryteria zabytku architektonicznego”¹ (tłum. autorki).

Dyskusje uczestników tego procesu rozpoczęły się już na trzy lata przed zamknięciem kopalni, a ich wynikiem było wpisanie obiektu do rejestru zabytków na szczeblu nie tylko miasta, ale również i landu Nadrenii Północnej Westfalii. W końcu land wykupił grunt i nieruchomość od koncernu Ruhrkohle AG i założył wraz z miastem Essen w 1989 r. spółkę budowlaną, której celem była renowacja budynków i prezentacja koncepcji nowego zagospodarowania obiektu.

Bezpośrednio po założeniu spółki rozpoczęto prace konserwatorskie budynków połączone z poszukiwaniem potencjalnych klientów. W założeniu część budynków miała być zachowana wraz z parkiem maszynowym jako jednostka muzealna. Pozostałe hale produkcyjne miały być oddane po koniecznych remontach do użytku dla instytucji kulturalnych, agencji artystycznych itp. W trakcie prowadzonej renowacji poszczególnych budynków kierowano się dwoma głównymi zasadami:

- 1) należy zachować historyczną substancję budowlaną;
- 2) konieczne jest dokonanie zmian, które po zakończeniu prac umożliwią adaptację powierzchni, w której niegdyś stały maszyny na potrzeby biur, sal konferencyjnych albo wystawowych.

Wiele urzędów musiało ustąpić miejsca galerii sztuki, stowarzyszeniu artystów, agencji grafików itp. Na szczególną uwagę zasługuje częstotliwość, z jaką architekci i budowniczcy musieli się konsultować z konserwatorami zabytków. Prowadzone konsultacje często wymagały wielostronnych kompromisów i cierpliwości, a czasem także silnych nerwów po obu stronach.

W następstwie ogłoszenia decyzji z końcem 2001 r. o wpisaniu Zollverein na listę światowego dziedzictwa UNESCO należało wręczyć komisji tzw. *masterplan* dalszego rozwoju tego zabytkowego kompleksu. Na bazie planu rozwojowego opracowanego przez międzynarodowe biuro architektów z Rotterdamu pod kierownictwem Rema Koolhaasa nastąpił ostatni etap przeobrażeń kompleksu Zollverein w kierunku nowoczesnego ośrodka kultury, sztuki, turystyki i kreatywności.

¹ *Der Gesamtbereich der obertägigen Schachanlage von Zollverein XII erfüllt die Kriterien eines Baudenkmals* (TIGGEMANN 2001, s. 119).

Wykorzystanie zabytku Zollverein jako siedziby instytucji kulturalnych

Od momentu zamknięcia kopalni na jej terenie osiedliły się firmy, instytucje kulturalne, agencje, jak również artyści, dając zatrudnienie dla około 1000 pracowników. Jako dobry przykład może posłużyć **Design Zentrum Nordrhein Westfalen** (Centrum Wzornictwa Nadrenii Północnej Westfalii), które promuje co roku w ramach *red dot award* najlepszy na świecie design, poczynając od przemysłu samochodowego, poprzez sprzęt kuchenny, kończąc na biżuterii. Centrum zajmuje cały budynek dawnej kotłowni, której przebudowę zajął się sam Sir Norman Foster, brytyjski architekt o światowej sławie. Innym nowym lokatorem dawnej kopalni jest centrum tańca nowoczesnego **PACT**, które osiedliło się w dawnej łaźni jednego z pierwszych szybów funkcjonujących w Zollverein. Centrum PACT, które mieści się w tych łaźniach, odwiedzane jest przez gości z całej Europy przyjeżdżających na festiwale tańca nowoczesnego, warsztaty oraz sympozja.

W byłej tzw. płucce, która jest co prawda największym budynkiem kompleksu, ale tak naprawdę była to kiedyś ogromna maszyna sortująca węgiel, zainstalowano jedno z czołowych muzeów regionu Zagłębia Ruhry. **Ruhr Museum**, o którym mowa, snuje w formie pasjonującej narracji opowieść o historii, geologii, przyrodzie i rozwoju społeczeństwa tych ziem. Drugą atrakcją byłej płuczki jest ekspozycja szlaku zabytków techniki całego regionu pod nazwą: **Portal der Industriekultur** (Portal Kultury Przemysłowej), która zachęca turystów do zwiedzania całego regionu.

Rolę gospodarza byłej kopalni i koksowni pełni **Fundacja Zollverein**, która została założona w 1998 r. W roku 2009 przejęła ona nieruchomość na własność od landu Nadrenii Północnej Westfalii. Zgodnie ze swoim statutem, fundacja jest zobowiązana zachować i pielęgnować zabytek oraz prowadzić program kulturalno-oświatowy, który w ciekawy, godny sposób prezentuje uniwersalne znaczenie historyczne, gospodarcze, architektoniczne i społeczne tego byłego „cudu techniki i racjonalizacji”. Statut Fundacji formułuje jej zadania: „Celem Fundacji jest promocja kultury i opieka nad zabytkiem, w szczególności jego zagospodarowanie, pielęgnacja i konserwacja światowego dziedzictwa kultury przemysłowej Zollverein”². (tłum. autorki) (Satzung der Stiftung Zollverein §2, art. 2).

² Zweck der Stiftung ist die Förderung der Kultur und Denkmalpflege insbesondere im Hinblick auf die Wiedernutzbarmachung, Pflege und Erhaltung des Welterbes Industrielle Kulturlandschaft Zollverein (...) (Satzung der Stiftung Zollverein §2, art. 2).

Jednym z głównych zadań fundacji jest działalność budowlano-remon-towa. Drugim, nie mniej istotnym celem jest prezentacja szlaku węgla i koks-u, czyli szlaku, którym oprowadza się turystów wzdłuż ciągów maszyno-wych i osi produkcyjnych. Trzecim zadaniem fundacji, które wydaje się być najbardziej widoczne, jest jej działalność kulturalna.

Szlakiem węgla i koks: Szlak Zabytku Zollverein

Już w 1999 r. oddano do użytku turystów pierwszą ścieżkę prowadzącą przez hale produkcyjne dawnej kopalni, w której mogli oni pod przewod-nictwem byłych górników zwiedzać nadziemne ciągi produkcyjne prze-róbki węgla. Dość szybko okazało się, że wycieczka do dawnej kopalni stała się główną atrakcją nowo zagospodarowanego zabytku techniki. Dlatego też Fundacja Zollverein stanęła przed dwoma kluczowymi wyzwaniami. Po pierwsze należało sformułować solidną koncepcję muzealną opartą na naukowych przesłankach, badaniach historycznych oraz na najnowszych osiągnięciach dydaktycznych, która zinterpretuje i zaprezentuje funkcje maszyn, przebieg produkcji węgla i znaczenie całego kompleksu przemy-słowego w historii rozwoju przemysłu w skali niemieckiej i europejskiej. Po drugie należało usystematyzować nabór i szkolenie przewodników, na których zapotrzebowanie rosło z roku na rok.

Realizacja pierwszego etapu projektu trwała ponad cztery lata. Swoim zasięgiem obejmowała szeroki wachlarz prac. Rozpoczęła się od inwenta-ryzacji maszyn, taśmociągów i sprzętu ruchomego, posegregowania ma-teriałów archiwalnych oraz zdjęć. Należało znaleźć pomysł na to, jak oży-wić nieruchome maszyny, tak aby stanowiły one atrakcję turystyczną. W dalszej części rozpoczęto poszukiwania sponsorów, jak również agencji, która zajęłaby się oprogramowaniem sprzętu medialnego i zmontowaniem filmów. Następna faza obejmowała wreszcie otwarcie nowego „muzeum kopalni” pod nazwą „Denkmalpfad Zollverein” (Szlak Zabytku Zollverein) (fot. 3).

Koncepcja nowego Szlaku Zabytku w swej istocie jest niezwykle prosta. Ze względu na fakt, że konserwator zabytków zabrania jakiegokolwiek in-gerencji w substancję budowlaną lub konstrukcję maszyn, zdecydowano się na przededefiniowanie roli maszyn. Przyjęły one funkcję ekranów, na których wyświetlany jest film będący animacją, pokazującą funkcjonowanie tejsa-mej maszyny w ruchu, tak jak miało to miejsce w czasach aktywnej pro-

dukcji. Przewodnik włącza pilotem animację, a turysta staje się świadkiem przeistoczenia niemego eksponatu techniki w interaktywną atrakcję na przykład płuczkę lub sortownię węgla.

Fot. 3. Szlak Zabytku Zollverein
(autor: T. Willemsen)

Kolejnym wyzwaniem było wyszkolenie nowych przewodników. Ponieważ grupa byłych górników ciągle maleje wraz z likwidacją kopalń i górnictwa w Niemczech, należało szkolić nowych przewodników. W tej grupie znalazły się osoby, które do tej pory nie były związane z górnictwem. Fundacja poszukuje kandydatów znających języki obce, najchętniej z doświadczeniem w oprowadzaniu turystów. Szkolenie odbywa się w formie sześciu-siedmiu tematycznych jednostek trwających po około 3–4 godziny. Każdy kandydat otrzymuje zestaw materiałów szkoleniowych i musi zaliczyć wszystkie jednostki tematyczne łącznie z ćwiczeniami dydaktycznymi i szkoleniem prawnym oraz kursem pierwszej pomocy. Szkolenia kończą się zaliczeniem w formie próbnego oprowadzenia grupy szlakiem węgla. W przypadku niepowodzenia kandydat ma szansę przystąpienia do egzaminu poprawkowego, ale tylko jeden raz.

Tego rodzaju szkolenia i egzaminy dla przewodników w placówkach kulturalnych w skali Niemiec są wyjątkiem i podlegają krytycznej dyskusji zarówno w Essen, jak i w innych miastach regionu. Jednakże doświadczenie Fundacji Zollverein pokazało, że koncepcja ta się sprawdziła, szczególnie w roku 2010, kiedy Zagłębie Ruhry było przez cały rok europejską stolicą kultury i gospodarzem dla kilku milionów gości z całej Europy.

Fot. 4. Szlak Zabytku Zollverein, przewodnik z grupą
(autor: F. Vinken)

Fundacja dysponuje obecnie 117 przewodnikami, którzy oprowadzają odwiedzających obiekt w wielu językach świata ze względu na rosnące zainteresowanie atrakcją wśród turystów zagranicznych. Nie są oni jednak zatrudnieni w fundacji, a pracują na własny rachunek. Fundacja przeprowadza regularne spotkania szkoleniowe z przewodnikami, na które zaprasza prelegentów z różnych dziedzin związanych z geologią, architekturą, techniką i dydaktyką (fot. 4).

Wykorzystanie zabytku Zollverein jako centrum turystyki

Zarówno realizacja „Szlaku Zabytku Zollverein”, jak i piastowanie pozycji gospodarza europejskiej stolicy kultury w roku 2010, przyczyniły się do potężnego wzrostu liczby turystów, zwiedzających i gości z całego świata. Region Zagłębia Ruhry przygotował się solidnie na przyjęcie tych osób i sformułował postulat otwarcia głównego centrum obsługi turystycznej regionu, Ruhr Visitor Center.

Stwierdzono, że to właśnie na terenie byłej kopalni Zollverein znajduje się najlepsze miejsce na to centrum. Jest ono ulokowane w budynku byłej płuczki i sortowni węgla. Turyści wjeżdżają ruchomymi schodami na wysokość 24 m, gdzie znajdują kasy biletowe. Tam spotykają się ze swoim przewodnikiem, a następnie wchodzi do Ruhr Museum. Jest to miejsce, gdzie po zwiedzeniu muzeum lub Szlaku Zabytku można wypić kawę, coś zjeść, a także kupić książki lub pamiątki.

Jeśli znajdą się osoby, które w dalszym ciągu zainteresowane są ciekawostkami związanymi z obszarem Zagłębia Ruhry, to mogą jeszcze skorzystać z innowacyjnej wystawy zabytków techniki całego regionu w tzw. **Portalu Kultury Przemysłowej**. W okrągłym pomieszczeniu, które niegdyś było zagęszczaczem szlamu węglowego, można oglądać film w panoramie 360° siedząc na obrotowych fotelach (fot. 5). Znajdując się w centrum projekcji pełnej dźwięków, muzyki, nieoczekiwanych obrazów i scen bez słów, mamy okazję doświadczyć wielu ekscytujących przeżyć. Jest to miejsce, w którym nie tylko zdobywamy naukową wiedzę o Zagłębiu, ale także zaczynamy odczuwać jak mieszkańcy tego regionu.

Fot. 5. Kino w panoramie 360° – w dawnym zagęszczaczu szlamu węglowego
(autor: Thomas Willemsen / Stiftung Zollverein)

Z dachu sortowni można zobaczyć najważniejsze miejsca w okolicy: stadion Schalke, gazomierz w Oberhausen, piramidę na hałdzie w Bottrop, wieżowce koncernów w Essen itd.

Jeśli spojrzymy na liczbę turystów to prezentuje się ona dość imponująco. Należy jednak wziąć pod uwagę rok 2010, kiedy europejska stolica kultury przyciągnęła miliony osób do Zagłębia. W 2010 r. cały teren kopalni i koksowni odwiedziło ponad 2 mln turystów. W latach 2011 i 2012 frekwencja spadła do około 1,5 mln. Natomiast sama liczba sprzedanych biletów na Szlaku Zabytku wzrosła z około 90 tys. w 2009 r. do 200 tys. w roku 2010, aby ustabilizować się na poziomie 150–170 tys. w latach następnych.

Perspektywy rozwoju Szlaku Zabytku

Szlak Zabytku rozciąga się na terenie szybu XII i częściowo szybów założycielskich nr 1 i 2. Koksownia natomiast, którą fundacja przejęła na własność w 2010 r. wymaga jeszcze ogromnych wysiłków w zakresie remontowo-konserwatorskim, jak również nowej prezentacji i interpretacji zabytku.

Można byłoby pokusić się o stwierdzenie, że również i w tym przypadku historia lubi się powtarzać i o ile Szlak Zabytku Kopalni był realizowany w ciągu czterech lat, to po doświadczeniach przy jego realizacji praca w koksowni powinna być łatwym przedsięwzięciem. Niestety, rzeczywistość stale weryfikuje te założenia. Powierzchnia koksowni jest dwa razy większa, a jej stan techniczny jest gorszy. Niezbędne fundusze muszą być zatem o wiele większe, niż miało to miejsce podczas wcześniejszych prac związanych z adaptacją kopalni. Koncepcja Szlaku Zabytku Koksowni została już sformułowana. Gremia fundacji zaakceptowały ją jako niezwykle kreatywną i spójną merytorycznie. Kolejny etap objął następujące działania: kalkulacje kosztów, poszukiwanie sponsorów oraz partnerów tego przedsięwzięcia. Kierownik tego projektu, który jest osobą bardzo doświadczoną jeśli chodzi o techniczne aspekty geologii i górnictwa, planuje jego realizację na okres 7–8 lat.

Zollverein jako centrum kultury i sztuki

Wystawy sztuki, pokazy tańca nowoczesnego oraz koncerty na terenie kompleksu Zollverein odbywały się już na początku lat 90. XX w. Obecny program kulturalny Zollverein jest mocno rozbudowany i obejmuje 44 strony w broszurce, która ukazuje się co dwa miesiące. Przytaczając spis treści należy zauważyć dużą liczbę wydarzeń, które się tam odbywają: stałe ekspozycje, wystawy czasowe, imprezy *open air*, koncerty, pokazy tańców, prelekcje i warsztaty, wycieczki Szlakiem Zabytku, program dla dzieci i rodzin, kooperacje oświatowe.

W tym miejscu należy wspomnieć również o tzw. produktach markowych, czyli o imprezach oraz wydarzeniach, które można znaleźć tylko i wyłącznie w Zollverein. Jest to seria koncertów **Zollverein Konzerte** (fot. 6), które od wielu lat goszczą zarówno muzyków eksperymentalnych i niszowych, jak również takie sławy międzynarodowe, jak Jan Garbarek.

Fot. 6. Koncerty Zollverein, 2010
(autor: M. Duschner)

Fot. 7. Zollverein, Extraschicht 2012
(autor: F. Vinken)

Produktem, który odniósł duży sukces i znajduje wielu naśladowców, stała się **Extraschicht**, czyli Ekstraszycha (fot. 7). W tym roku już po raz trzeci odbyła się ona także na Śląsku pod nazwą „Industriada”. Jest ona letnim festiwalem kultury przemysłowej i prawdziwym magnesem przyciągającym tysiące turystów i wielbicieli tej imprezy ze względu na jej interaktywny charakter, dużą różnorodność oraz zintegrowaną promocję.

Koksownia to doskonały przykład produktu turystycznego, który funkcjonuje cały rok. W okresie lata jest tam basen, w którym można pływać, a zimą – lodowisko, na którym można pojeździć na łyżwach wzdłuż baterii koksowniczych. Jesienią kopalnia to miejsce spotkań sąsiadów z okolicznych dzielnic, a nawet miast, które świętują swój coroczny festyn pod nazwą „Zechenfest”. Promuje on wiele nowych grup muzycznych, tanecznych i teatralnych. Stowarzyszenia byłych górników, organizacje społeczne, kulturalne itp. prezentują wtedy swoje osiągnięcia oraz publikacje. W ciągu tylko dwóch dni można doliczyć się niemal 30 tys. odwiedzających. W tym przypadku nie są to turyści w pełnym tego słowa znaczeniu, ale obywatele tego miasta i regionu, którzy identyfikują się ze swoim dziedzictwem przemysłowym.

Promocja turystyki konferencyjnej

Fundacja Zollverein dysponuje pomieszczeniami w dawnych halach fabrycznych, które swoją specyficzną atmosferą przyciągają firmy i koncerty, ale też i osoby prywatne, które chcą wynająć salę na konferencję albo kon-

gres lub inne eventy firmowe (fot. 8). Stanowi to jedno ze źródeł dochodu fundacji. Także i tu powstał wyjątkowy system komunikacji pomiędzy instytucjami, które na stałe osiedliły się na terenie zabytku. Pod egidą fundacji powstało stowarzyszenie promocji wynajmu pomieszczeń na Zollverein pod nazwą „Zollverein Convention”. Osiem instytucji zobowiązało się statutowo do przekazywania zasad ochrony zabytków klientom z zewnątrz, do przestrzegania zasad dobrokupieckiej współpracy i do otwartej komunikacji wewnątrz grupy promocyjnej (Umowa/Vereinbarung der Interessengemeinschaft Zollverein Convention, s. 5). Każda z tych instytucji wynajmuje swoje pomieszczenia, ale współpracuje również z innymi i pozostawia klientowi prawo wyboru, nie mając się nieuczciwych sposobów niszczenia konkurencji.

Fot. 8. Pomieszczenie konferencyjne w jednej z hal
(autor: Frank Vinken)

Dzięki inicjatywie wynajmu hal i imprezom z tym związanym wzrasta nie tylko marka miejsca i popularność zabytku Zollverein, ale także ma to wymierny wpływ na liczbę odwiedzających kopalnię i koksownię. W ten sposób rośnie dochód nie tylko samej fundacji, ale także jej nowych lokatorów.

Podsumowanie

Zabytki techniki warto i trzeba zachowywać oraz konserwować, ponieważ są one ważnym elementem krajobrazu danego regionu, kształtują jego oblicze architektoniczne, gospodarcze oraz społeczne. Warto je pielęgnować, aby zachować tożsamość z zabytkiem wśród obywateli już tam mieszkających i umożliwić identyfikację tym, którzy się tam dopiero osiedlą. Duma z przeszłości, teraźniejszości i wiara w przyszłość swojego miasta lub regionu jest silną motywacją do stawiania ambitnych celów gospodarczych, do rozwoju, oraz kreatywnego i odważnego podejścia do życia.

Przykład wykorzystania dawnej kopalni i koksowni Zollverein pokazuje, jak ważna jest współpraca wizjonerów z profesjonalistami różnych dziedzin: kultury, gospodarki ze środowiskiem konserwatora zabytków. Wymaga ona niewątpliwie wielu lat pracy, być może nawet pokoleń, ale ten trud i poświęcenie w przyszłości będą procentować. Podziękowanie za to zaangażowanie złożą przyszłe generacje, wdzięczne za to, że mogą poznać swoje korzenie.

BIBLIOGRAFIA

- SEIFERT T., 2008, *Welterbe Zollverein*, Klartext Verlag, Stiftung Zollverein, Essen.
Stiftung Zollverein, 2008, *Satzung der Stiftung Zollverein*, Essen.
Stiftung Zollverein, 2013, *Vereinbarung der Interessengemeinschaft*, Zollverein Convention.
TIGGEMANN R., 2007, *Zollverein Schacht XII*, Klartext Verlag, Essen.